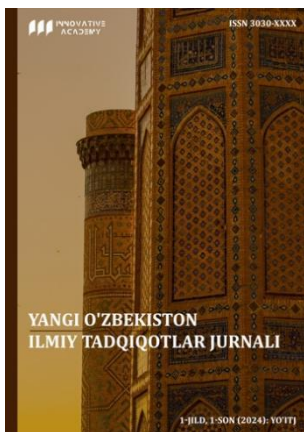

ОИВ ВА ТАНОСИЛ КАСАЛЛИКЛАРИНИ ҚАСДДАН
ТАРҚАТУВЧИ ШАХСЛАРНИ КИБЕР-МУҲИТДА
РАҚАМЛИ ПРОФИЛЛАШТИРИШ ВА УЛАРНИНГ
ХУЛҚ-АТВОРИНИ ПСИХОЛОГИК-КРИМИНАЛИСТИК
ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ ТАКТИКАСИ

Т.Х.Курамбаев

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси Киберхуқуқ
кафедраси бошлиғи, ю.ф.б.ф.д. (PhD), доцент, подполковник

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18530388>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 31-yanvar 2026 yil
Ma'qullandi: 6-fevral 2026 yil
Nashr qilindi: 9-fevral 2026 yil

KEY WORDS

рақамли профилаштириш,
ОИВ, ЖК 113-модда, кибер-из,
девиант хулқ-атвор, биологик
терроризм, тергов тактикаси,
ижтимоий тармоқлар, психологик
портрет.

ABSTRACT

Ушбу мақолада ОИВ ва таносил касалликларини тарқатиш билан боғлиқ жиноятларни аниқлаш ва фош этишда рақамли профилаштириш (digital profiling) методининг имкониятлари тадқиқ этилади. Муаллиф жиноят содир этган шахснинг виртуал муҳитдаги хулқ-атвори, кибер-изи ва психологик портрети ўртасидаги қонуниятларни илмий асослайди. Мақолада соҳа олимларининг қарашлари таҳлил қилиниб, тергов амалиёти учун конкрет тактик тавсиялар ва қонунчилиқни такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

КИРИШ

Глобаллашув ва ахборот технологиялари ривожланган асрда жиноят содир этган шахсликнинг трансформацияси нафақат кибермаконда, балки биологик хавфсизлик соҳасида ҳам кузатилмоқда. Бугунги ҳуқуқни қўллаш амалиётида Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг

113-моддасида назарда тутилган қилмишларни тергов қилишда исботлаш базаси асосан анъанавий усулларга таянади. Бироқ, жиноят содир этган шахсларнинг виртуал маконга кўчиши, уларнинг жабрланувчиларни ижтимоий тармоқлар ва махсус танишув иловалари орқали излаши тергов органларидан янгича тактик ёндашув — "Рақамли профилаштириш" ни талаб этмоқда.

Рақамли профилаштириш — бу шахснинг ахборот тизимларида қолдирган изларини тўплаш, тизимлаштириш ва таҳлил қилиш орқали унинг психологик қиёфасини, жиноят содир этиш мойиллигини ва келгуси ҳаракатларини прогноз қилиш усулидир. Мазкур мақолада ушбу методнинг назарий-ҳуқуқий асослари ва тергов тактикасидаги ўрни атрофлича таҳлил қилинади.

Криминалистикада шахс профилини яратиш борасида турли илмий мактаблар мавжуд бўлиб, уларнинг қарашлари рақамли муҳитда ўзига хос равишда намоён бўлади.

Д.Кантер ўзининг "Тергов психологияси" назариясида жиноят содир этган шахснинг ҳаракатлари унинг ижтимоий фазодаги ўрнини белгилайди, деб ҳисоблайди [1]. Бироқ, кибермаконда бу "фазо" чегарасиздир. Бу борада А.Қ.Қодировнинг фикрича, "рақамли излар фақатгина техник характердаги далил бўлиб, улар шахснинг ички руҳий дунёсини тўлиқ ифода қила олмайди" [2].

Биз ушбу фикрга қисман қўшилган ҳолда шуни таъкидлаймизки, ОИВ тарқатиш жиноятларида рақамли излар шахснинг реал дунёда яширган "иккинчи қиёфаси" ни очиқ беради. Шахс реал ҳаётда ўзини "соғлом ва масъулиятли" қилиб кўрсатиши мумкин, аммо унинг ижтимоий тармоқлардаги яширин профиллари унинг жинсий ниятини — яъни қасддан инфекция тарқатишга бўлган интилишини фаш этади.

Шунингдек, В.А.Жбанков жиноят содир этган шахснинг шахсини ўрганишда унинг "криминалистик тавсифи"га таянади [3]. Бизнингча, ЖК 113-моддаси бўйича жиноят содир этган шахсларнинг рақамли профилида **"Виртуал манипуляция"** ва **"Биологик қасос"** каби янги тавсифий элементларни киритиш лозим. Жиноят содир этган шахс ўзининг касаллик статусини яширган ҳолда, рақамли алоқалар воситасида жабрланувчининг ишончига киради, бу эса жиноятнинг объектив томонидаги "алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш" белгисини рақамли маконда намоён қилади [4].

1. Тергов тактикасида рақамли профилни шакллантириш босқичлари

Терговчи гумон қилинувчининг рақамли профилини яратишда қуйидаги тизимли босқичларни амалга ошириши керак:

2.1. Кибер-изларни йиғиш ва тизимлаштириш

Бу босқичда нафақат гумон қилинувчининг телефони, балки унинг барча булутли (cloud) маълумотлари, IP-манзиллари ва геолокация тарихи ўрганилади.

- **Тактик усул:** Гумон қилинувчининг ижтимоий тармоқлардаги "қидирув тарихи" таҳлил қилинади. Масалан, у "ОИВни қандай қилиб юқтириш мумкин?", "Ҳимояланмаган алоқада юқиш эҳтимоли" каби мавзуларни қидирган бўлса, бу унинг жинсий қасдини исботловчи муҳим воситадир [4].

2.2. Психоллингвистик профиллаштириш

Ёзишмалар матни таҳлил қилинади. Шахснинг жабрланувчилар билан мулоқот услубида "манипулятив шаблонлар" бор-йўқлиги аниқланади.

Илмий асос: жиноят содир этган шахслар кўпинча бир хил "қармоқ" матнлардан фойдаланади. Бу уларнинг ҳаракатларида тизимлилик мавжудлигини кўрсатади [6].

2.3. Виртуал ва реал ҳаракатлар корреляцияси

Гумон қилинувчининг танишув иловасидаги фаоллиги (вақти ва жойи) жабрланувчи билан учрашган вақти ва жойи билан солиштирилади. Бунда ГИС (Геоахборот тизимлари) маълумотлари қўл келади.

Фуқаро С. (ОИВ ташувчиси) танишув иловаси орқали 3 ой ичида 5 нафар аёл билан танишган ва уларга вирус юқтирган. Тергов жараёнида у: "Мен уларни севардим, юқтириш ниятим йўқ эди, касаллигим ҳақида айтганман", деб кўрсатма берган. Жабрланувчилар эса унинг айтмаганини даъво қилишади.

Рақамли профилаштириш натижаси: Терговчи С.нинг ўчириб ташланган ёзишмаларини тиклаганда, унинг "яширин дўсти" билан бўлган суҳбати аниқланди: "Мен бугун яна биттасини 'совға' билан сийладим, у ҳали билмайди". Мазкур рақамли далил гумон қилинувчининг нафақат ёлғон кўрсатма бераётганини, балки унинг ҳаракатларида **"тўғри қасд"** мавжудлигини ва у жинойий натижани (юқтиришни) хоҳлаганини исботлади.

Хулоса қилиб айтганда, анъанавий сўроқ билан эришиб бўлмайдиган ҳақиқат рақамли излар таҳлили орқали юзага чиқди.

2. Психологик портрет

ОИВни қасддан тарқатувчи шахсларнинг психологик портретини ўрганишда биз Ю.М. Антоняннинг "Жиноят содир этган шахс шахси" назариясига таянамиз [7]. Бироқ, бизнинг тадқиқотимиз шуни кўрсатадики, рақамли муҳитда бу шахсларнинг алоҳида типи — **"Кибер-агрессив юқтирувчи"** шаклланади.

Уларнинг асосий хусусиятлари:

Анонимлик ҳисси: экран ортида туриб ўзини хавфсиз ҳис қилиш.

Нарциссизм: ўзининг касаллигини "қудратли қурол" сифатида ҳис қилиш ва бошқалар устидан ҳукмронлик қилиш истаги.

Эмпатиянинг йўқлиги: жабрланувчининг азобини ҳис қилмаслик, аксинча, унинг "ҳалокати"дан хузувланиш.

Бундай шахсларнинг ҳаракатларини баҳолашда биз **"Биологик терроризм"** тушунчасини кичик масштабда қўллашни таклиф этамиз. Чунки уларнинг ҳаракати бир шахсга эмас, балки аниқланмаган шахслар доирасига (жамиятга) қарши қаратилган.

3. Қонунчиликни такомиллаштириш бўйича таклифлар:

Юқоридаги илмий-амалий таҳлиллардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига қуйидаги ўзгартиришларни киритиш лозим:

1. ЖПКнинг 173-моддасига (Экспертиза тайинлаш тартиби) қўшимча: "ОИВ ва таносил касалликларини тарқатиш билан боғлиқ жиноят ишлари бўйича мажбурий тартибда *"Суд кибер-психологик экспертизаси"* тайинлаш амалиётини йўлга қўйиш. Экспертиза олдида шахснинг рақамли излари асосида унинг жинойий қасди ва психологик девиациясини аниқлаш вазифаси қўйиш лозим.

2. ЖПКнинг 158¹-моддасига қўшимча киритиш: "тергов органларига ОИВ ёки таносил касалликларини тарқатишда гумон қилинаётган шахснинг ижтимоий тармоқлардаги "яширин (аноним) профиллари"ни аниқлаш мақсадида **"Рақамли тинтув"** тергов ҳаракатини суд қарорисиз, лекин 24 соат ичида прокурорни хабардор қилган ҳолда ўтказиш ҳуқуқини бериш.

3. ЖКнинг 113-моддасига "Рақамли воситалардан фойдаланиш" квалификация белгисини киритиш: "ОИВ ёки таносил касалликларини тарқатиш мақсадида ахборот-коммуникация технологияларидан, шу жумладан танишув сайтлари ва сохта профиллардан фойдаланган ҳолда жабрланувчиларни излаш — 5 йилдан 8 йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади."

ХУЛОСА

Рақамли профиллаштириш методи — бу шунчаки техник жараён эмас, балки жиноят содир этган шахснинг ички дунёсини очиб берувчи замонавий криминалистик калитдир. ОИВ тарқатувчи шахсларнинг рақамли изларини тизимли таҳлил қилиш, терговчига нафақат жиноятни фош этишга, балки энг муҳими — янги жабрланувчилар пайдо бўлишининг олдини олишга хизмат қилади. Ҳуқуқни қўллаш амалиётига ушбу инновацион методларни жорий этиш, Ўзбекистонда бу турдаги жиноятларга қарши курашишнинг криминалистик усуллари қўллашнинг янги кўринишини очиб беришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси** (2024 йилги таҳрир). – [Электрон ресурс]. URL: <https://lex.uz/> (мурожаат қилинган сана: 05.02.2026 й.).
- 2. Қодиров А.Қ.** Криминалистика: Назария ва амалиёт. – Тошкент: ИИВ Академияси, 2021. – [Электрон ресурс]. URL: <https://akademiyaiiv.uz/> (мурожаат қилинган сана: 05.02.2026 й.).
- 3. Антонян Ю.М.** Личность преступника. Криминологическое исследование. – М.: Норма, 2015. – [Электрон ресурс]. URL: <https://znanium.com/> (мурожаат қилинган сана: 05.02.2026 й.).
- 4. Жбанков В.А.** Криминалистическая характеристика преступника. – М.: Юрист, 2012. – [Электрон ресурс]. URL: <https://elibrary.ru/> (мурожаат қилинган сана: 05.02.2026 й.).
- 5. Canter D.** Investigative Psychology: Offender Profiling and the Analysis of Criminal Action. Wiley, 2009. – [Электрон ресурс]. URL: <https://www.wiley.com/> (мурожаат қилинган сана: 05.02.2026 й.).
- 6. Hazelwood R.R., Burgess A.W.** Practical Aspects of Rape Investigation. CRC Press, 2008. – [Электрон ресурс]. URL: <https://www.routledge.com/> (мурожаат қилинган сана: 05.02.2026 й.).
- 7. Rogers M.K.** Digital Profiling: Theory and Practice. Purdue University, 2019. – [Электрон ресурс]. URL: <https://docs.lib.purdue.edu/> (мурожаат қилинган сана: 05.02.2026 й.).